

SALVADOR ANTÓN
Escola Universitària de Turisme i Oci
Unitat de Geografia
Universitat Rovira i Virgili, Tarragona

Demanda turística i protecció del litoral: un horitzó possible¹

Papers, Regió Metropolitana de Barcelona
núm, 41, juliol 2004, pàgs. 69-84

¹ Aquest article s'inscriu en el projecte de recerca BS02001-0758.

Introducció

1 Territori i competitivitat a les destinacions turístiques litorals

2 L'abast dels instruments per a un turisme litoral sostenible

2.1 Estratègies que cal desenvolupar

2.2 Instruments d'actuació

3 Conclusions

Bibliografia

Introducció

L'estructura turística del litoral català respon a un model de desenvolupament antic. En un context polític caracteritzat per una administració permissiva i uns agents promotors marcadament especulatius es va donar, durant les dècades de 1950 i 1960, un procés lineal i ràpid d'urbanització sense urbanisme que va ser negligent amb el paisatge i el medi ambient, que va comprometre els recursos del territori de cara al futur i que ha estandarditzat amplis trams de costa a través de l'edificació (vegeu, en aquest sentit, per al cas de la Costa Brava, Nogué, 2004 i Pié, 2004). Això va passar en un moment que, d'altra banda, la demanda donava més prioritat al viatge que a l'activitat, l'experiència o l'emoció, i els intermediaris es deixaven seduir per les economies d'aglomeració desenvolupant els processos operatius i comercials característics dels paquets dels mercats turístics. La demanda catalana i espanyola, que s'incorpora de forma massiva al procés d'utilització turística del litoral durant els anys setanta i vuitanta del segle XX, malgrat aportar alguns aspectes diferencials respecte a la dinàmica turística provocada per l'eclosió de demanda internacional, va reforçar aquest model, que es pot caracteritzar, en breu, com d'intensificació de l'ocupació urbana, i en el qual ha tingut un paper fonamental la generalització del fenomen de la segona residència (Anton Clavé, 2001).

Tanmateix, tot i que l'ocupació turística del litoral català té aquestes bases comunes, la seva configuració actual es pot caracteritzar, des d'un punt de vista formal, com a heterogènia. Tal com ha estat estudiat per Busquets et al (2003), al litoral català hi conviuen, de fet, una gran varietat de disposicions i encaixos territorials de manera que, més que una "llarga i compacta ciutat basada únicament en el turisme", tal com ha definit Maas (2000), al litoral mediterrani, el que hi ha és una gran diversitat de realitats. Així, deixant de banda la ciutat de Barcelona, es pot parlar, en primer lloc, d'algunes –poques– ciutats de lleure com Salou i Lloret de Mar que apleguen anualment, de mitjana, entre el 20% i el 25% del total de turistes estrangers que arriben a Catalunya; o, en menor mesura, de localitats com Calella, Blanes, Cambrils, Tossa de Mar, Sitges i Roses, que reben, de mitjana, entre el 15% i el 20% anual dels turistes estrangers. Hi ha, en segon lloc, trams importants del litoral que convencionalment es consideren turístics però que, com el Baix Penedès i el Maresme, són de fet aglomeracions mixtes de segones i primeres residències que conformen veritables paisat-

ges "post-suburbans" (Essex i Brown, 1997). Existeixen, finalment, trams de litoral (casos del delta de l'Ebre o del Cap de Creus) que no han tingut una ocupació turística del sòl rellevant i que són, actualment, objecte de noves modalitats d'aprofitament turístic.

En qualsevol cas, el model de desenvolupament dominant al litoral català és principalment immobiliari. El dinamisme hotelier i la creació de productes recreatius i turístics en algunes destinacions no poden amagar el fet que el conjunt del litoral català s'estructura sobre una base residencial que només té com a excepcions els espais que han estat protegits per les legislacions ambientals. Així, dels 672,3 quilòmetres de litoral previstos al Pla Director del litoral català, segons el Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, només 312,4 no són urbanitzables en el moment de redactar el pla, dels quals 266,5 (85,2%) es troben protegits pel Pla d'Espais d'Interès Natural. Cal destacar que el 52,1% del litoral protegit pertany a les comarques de Girona, fonamentalment a l'Alt i el Baix Empordà, i el 42,7% a les Terres de l'Ebre (on la protecció afecta el 70,7% de la línia litoral). A les comarques metropolitanes de Barcelona, inclòs el Maresme i el Garraf, i al Camp de Tarragona l'espai lliure d'urbanització, protegit o no, es mou, el 2004, entre el 15% i el 20%.

Val a dir, d'altra banda, que el dinamisme residencial al qual es fa referència està en fase de creixement. I això passa tant a les destinacions consolidades com a les noves destinacions emergents. És significatiu, a més, en aquest sentit, que, a l'empara del turisme, es proposen nous productes que, de fet, es basen en l'activació de nous processos d'ocupació del sòl. Aquest és el cas de determinades iniciatives de camps de golf, de propostes específiques de turisme residencial o de projectes concrets vinculats a l'ampliació o la creació de noves instal·lacions nàutiques. Tanmateix, excepte aquests darrers, i a diferència del que s'havia donat fins al moment, aquests projectes sovint es localitzen a segona línia del litoral. En són raons la manca d'espai disponible, en termes físics però també pel cost del sòl a tocar de mar, i d'altra banda, la inadequació de les estructures urbanes creades fins al moment respecte a les actuals necessitats de diferenciació d'aquests productes. En definitiva, encara que amb un cert alentiment del ritme de creixement i amb la novetat de la progressiva conquesta de nous espais en el rera país, persisteix l'ocupació d'amplis espais de costa tant a primera com a segona línia amb finalitat residencial estacional.

Són significatius, en aquest sentit, els resultats que ofereix la taula 1 sobre l'evolució de la població i del nombre d'habitatges a les quatre principals marques turístiques catalanes (s'exceptua Barcelona), tant als municipis de costa com als d'interior, entre 1991 i 2001. S'observen increments absoluts superiors en nombre d'habitatges que en volum de població als municipis litorals de la Costa Brava, a la Costa Daurada i a les localitats de l'interior d'aquesta darrera zona, i increments relatius superiors en nombre d'habitatges que en volum de població als municipis litorals del Maresme, el Garraf i la Costa Daurada i a les localitats de l'interior de les dues darreres zones esmentades. La integració metropolitana de bona part de les comarques catalanes litorals centrals (Maresme, Garraf, Baix Penedès i la Selva) pot dificultar el reconeixement del fenomen en termes agregats, que, en canvi, encara és més palès a l'escala dels municipis específics.

Taula 1 Evolució de la població i del parc d'habitatges a les marques turístiques catalanes, 1991-2001

	Municipis litorals			
	Increment absolut		Increment relatiu (%)	
	Població	Habitatges	Població	Habitatges
Costa Brava	23.241	24.804	17,6	16,3
Maresme	40.702	25.771	17,4	22,3
Garraf	52.865	30.870	20,6	25,8
Costa Daurada*	51.969	59.886	21,3	29,7

* Inclou Terres de l'Ebre.

	Municipis litorals			
	Increment absolut		Increment relatiu (%)	
	Població	Habitatges	Població	Habitatges
Costa Brava	17.099	12.815	11,6	16,1
Maresme	22.740	7.386	38,8	25,0
Garraf	58.418	47.814	13,6	29,5
Costa Daurada*	15.734	17.333	7,9	18,2

* Inclou Terres de l'Ebre.

Font: Elaboració pròpia a partir de Censos de l'Habitatge.

1 Territori i competitivitat a les destinacions turístiques litorals

El litoral català està format per destinacions turístiques profundament arrelades en un model productiu que sorgeix durant la primera revolució turística de masses dels anys cinquanta i seixanta (Valls, 1999). Destinacions, per tant, a les quals, sense desmerèixer alguns productes altament qualificats, hi perviuen dinàmiques productives abocades a la substitució. Dit d'una altra ma-

nera, en un context en què les expectatives i les necessitats de la demanda s'han transformat radicalment, al litoral català s'hi troben destinacions que tenen dificultats competitives (Vera Rebollo i Montfort, 1994; Pirelli, 2002). Tant és així que encara avui, gràcies a unes condicions de mercat favorables i a la pròpia incorporació de noves demandes –fonamentalment del centre i l'est d'Europa– les destinacions turístiques litorals catalanes basen una bona part de la seva cartera de negocis en la venda de vacances de sol i platja a baix preu als operadors turístics i en el desenvolupament immobiliari desvinculat de la idea de producte turístic.

Ara bé, l'evolució de la dinàmica turística litoral catalana durant la darrera dècada presenta diferències segons trams de costa en funció de l'aparició de noves peces recreatives i de la consolidació de noves lògiques de centralitat. No es pot passar per alt que, malgrat una certa propensió a parlar, en gèneric, del litoral en termes d'espai turístic i de vacances, hi ha diferències i desequilibris profunds en la pròpia línia de costa. Només cal veure, en aquest sentit, la taula 2, on s'observa que hi ha trams amb dinàmiques aturades pel que fa a creixement hotelier, com la Costa Brava, el Garraf i el Maresme, i trams en franca expansió, com és la Costa Daurada, especialment en el seu sector central. Una altra cosa és la ciutat de Barcelona, amb processos no vinculats estrictament al concepte de sol i platja que ha estat determinant per a la urbanització turística del litoral. És d'interès observar també que, si bé

Taula 2 Places hoteleres al litoral català, 1991-2002

	Per marques turístiques			
	Variació			
	1991	2001	Absoluta	Relativa (%)
Costa Brava	75.884	75.786	-98	-0,2
Maresme	33.262	34.311	1.049	3,1
Barcelona	28.512	36.461	7.949	27,9
Garraf	7.916	8.025	109	1,4
Costa Daurada*	34.126	45.023	10.897	31,9
TOTAL	179.700	199.606	19.906	11,1

* Inclou Terres de l'Ebre.

	Per marques turístiques			
	Variació			
	1991	2001	Absoluta	Relativa (%)
Primera línia	170.830	189.258	18.428	10,8
Segona línia	8.870	10.348	1.478	16,7
TOTAL	179.700	199.606	19.906	11,1

Elaboració pròpia.

globalment entre 1991 i 2001 el litoral català ha passat de tenir 170.830 places hoteleres de les diferents categories l'any 1991 a 189.258 l'any 2002 –amb un increment, per tant, del 10%–, en segona línia el creixement ha estat superior en termes relatius en passar de 8.870 places l'any 1991 a 10.348 l'any 2001, la qual cosa suposa un augment del 16,7%.

D'altra banda, cal assenyalar que només els 10 principals municipis turístics del litoral català (dels 68 existents) tenien l'any 2001 més del 40% de les places d'allotjament del litoral i, més en detall, gairebé tres de cada quatre places hoteleres del litoral (s'inclou la ciutat de Barcelona). En termes evolutius, són municipis, d'altra banda, que durant els anys noranta han millorat sensiblement la categoria dels seus establiments. Ara bé, alguns casos, com Lloret de Mar, Calella, Malgrat de Mar i Roses, han reduït el nombre de places, mentre que les localitats de Salou i Cambrils han reorganitzat la seva oferta en un context de creixement. Això és també, encara que entra en uns altres criteris, el que ha passat a la ciutat de Barcelona.

En un context de competitivitat creixent entre destinacions, les constatacions realitzades fins al moment obliguen a plantejar fins a quin punt l'actual espai turístic català pot donar resposta a les necessitats dels segments de demanda amb més capacitat de generar valor (Cuvelier, 2000). De fet, si bé es pot caracteritzar l'evolució de l'oferta turística catalana en termes de reestructuració parcial, amb trams dinàmics que expulsen l'oferta de menor categoria i creixen amb nous desenvolupament de major qualificació (Barcelona, la Costa Daurada, el Garraf i, amb menor intensitat, el Maresme), perviuen trams on, malgrat l'aparició de nous desenvolupaments d'alt nivell, persisteix una estructura hotelera de categoria baixa (vegeu González, Guasch i Beas, 2004; Oliver, 2004). Ara bé, en ambdós casos s'observen problemes estructurals de les destinacions en termes de qualitat paisatgística i estètica, de dotació d'infraestructures i equipaments urbans i recreatius i d'integració de l'activitat turística en el context territorial on es desenvolupa.

Sobre la base d'aquesta problemàtica, a les destinacions turístiques catalanes s'han començat a observar processos de redefinició i redisseny que impliquen, necessàriament, plantejar criteris d'actuació amb influència territorial. És clar, d'altra banda, que hi ha factors que condicionen les possibilitats i oportunitats d'actuació (Agarwal, 2002). En particular els següents:

–El nivell de desenvolupament de la destinació. En concret, si es troba en fase d'enlairament, maduresa, saturació, declivi o reestructuració i com afecta aquesta situació les tendències actuals i futures d'ocupació del sòl (per exemple, l'ocupació d'espais singulars per localitzar establiments d'allotjament com càmpings, hotels o, fins i tot, de residències disperses).

–Les activitats recreatives que es desenvolupen a la destinació i les necessitats d'infraestructures, instal·lacions, equipaments i sistemes de mobilitat que porten associades.

–Les modalitats d'allotjament de vacances dominants a cada destinació, amb efectes no només sobre el consum de sòl, molt més extensiu a les destinacions on domina la residència secundària, sinó també sobre qüestions com la mobilitat, el soroll o el consum de recursos com l'energia i l'aigua (vegeu Vera, López Palomeque, Marchena y Anton Clavé, 1997)

En qualsevol cas, per mantenir-se centrals i continuar desenvolupant un lideratge efectiu en relació amb les altres modalitats de turisme i amb altres països, les destinacions del litoral català han iniciat processos que tenen com a objectiu donar resposta a les noves necessitats de la demanda que està efectuant la segona revolució del turisme. El gir que cal fer ha de passar, fonamentalment, per la millora de les relacions dialèctiques entre turisme i territori en benefici de les condicions d'aquest darrer i per la vinculació de l'estada turística, fins ara centrada exclusivament en el sol i la platja, amb el lleure; és a dir, amb l'entreteniment, l'activitat, la relació i el creixement personal i la formació informal. Això obre, complementàriament, noves oportunitats de relació, en aquest cas simbiòtica, entre turisme i territori.

En aquesta línia, es proposa identificar, seguint una pauta ja elaborada per a l'anàlisi del conjunt del litoral espanyol (vegeu Anton Clavé, 2004), quines han estat les estratègies de millora i reestructuració iniciades recentment a les destinacions turístiques catalanes i, en particular, quin paper té el territori en aquestes estratègies. Es poden establir tres generacions d'estratègies de millora a les destinacions turístiques catalanes des de la segona meitat dels anys vuitanta (vegeu també Donaire i Mundet, 2001). L'aparició de cadascuna d'elles està vinculada estretament al cicle expansió-crisi-creixement-alentiment que hi ha hagut durant aquest període (taula 3).

Taula 3 Generacions d'estratègies de millora de les destinacions turístiques catalanes

Estratègia	Inici	Línies d'acció
Renovació	Des de 1985	Correcció de dèficit urbans Millora de la imatge de les destinacions (Plans d'excel·lència, Plans d'activació) Reforma dels establiments (PQH, ISO)
Singularització	Des de 1990	Diferenciació de producte <i>Desenvolupament de nous equipaments</i> <i>Creació d'activitats complementàries</i> Especialització en segments de demanda específics
Sostenibilitat	Des de 1995	Recuperació del patrimoni natural i cultural Valoració de nous recursos Incorporació de la destinació a l'espai supralocal Disseny de programes de sostenibilitat (Programa Municipi Sostenible, SGMA, ISO, EMAS)

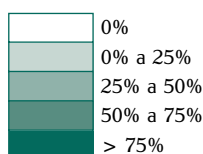
Elaboració pròpia.

L'estratègia de la renovació dona resposta a la necessitat ineludible de corregir els dèficit i els desajustos estructurals de les destinacions causades per la precarietat dels sistemes de control durant les fases d'expansió de l'activitat a les dècades de 1960 i 1970. Inicialment, durant la segona meitat dels anys vuitanta i aprofitant una nova fase d'expansió, aquesta va ser una estratègia molt reactiva orientada bàsicament a satisfer les necessitats de reordenació urbanística i dotació d'infraestructures (vials, depuradores, espais lliures, passeigs marítims, aparcaments, etc.). Durant la dècada de 1990 aquests processos de requalificació es van vincular a la millora de la imatge de la destinació

i de la qualitat dels establiments (Pla de Qualitat Hotelera i processos de certificació ambiental dels establiments). L'articulació de mesures per part de l'Administració a través dels plans d'excel·lència (taula 4) ha donat un important impuls estratègic a les destinacions que se n'han beneficiat i ha propiciat també una major concertació entre agents (Porras, 2000). A tall d'exemple significatiu, en el marc d'estratègies d'aquest estil s'han enderrocats hotels a Lloret de Mar i Calella. Altres destinacions –per exemple, Salou– també han activat iniciatives en aquesta mateixa línia en el marc de programes específics.

Taula 4 Inversions realitzades en el marc dels plans d'excel·lència (PET) i els plans d'activació (PDT) del litoral català, 1997-2001

Pla	Estat	Inversió justificada (€)	I	II	III	IV	V	Tipus	Inici
Baix Empordà	E	2.000.00						PDT	1998
Calella	F	2.640.000						PET	1998
Cambrils	E	453.123						PET	1999
el Vendrell	E	847.123						PET	2001
Lloret de Mar	E	2.120.000						PET	1999
Roses	E	841.361						PET	2000
Salou	E	901.518						PET	1999

I: Adequació de l'espai natural
II: Adequació del medi urbà
III: Gestió, qualitat i activació empresarial
IV: Màrqueting i comunicació
V: Producte turístic

E: Executant-se

F: Finalitzat

Font: Secretaria General de Turisme, 2003.

L'estratègia de la singularització s'ha concretat amb la creació d'equipaments i activitats que doten de contingut recreatiu les destinacions. La creació d'equipaments pot portar associades noves dinàmiques d'ocupació del sòl. Tres exemples paradigmàtics i ben diferents d'aquesta estratègia tant pel que fa a la seva localització com als impactes són:

- 1) L'eclosió de camps de golf a la Costa Brava (set camps al Baix Empordà, cinc a la comarca de la Selva i dos a l'Alt Empordà).
- 2) El desenvolupament d'Universal Studios Port Aventura a la Costa Daurada.
- 3) El desenvolupament generalitzat d'activitats nàutiques a Catalunya (vegeu, per a aquest darrer cas, la taula 5).

L'estratègia de la singularització implica la segmentació dels mercats i, conseqüentment, l'especialització dels territoris (Clegg i Essex, 2000). En termes generals, el desenvolupament de nous productes com a via per a la diferenciació de la destinació ha tingut efectes pel que fa a la desestacionalització de la temporada turística, l'increment de la satisfacció i la fidelitat de la demanda, l'increment de la despesa turística a la destinació, la millora de la imatge i la creació de noves oportunitats de negoci. En determinats casos aquesta mena d'accions han tingut, fins i tot, efectes estructurals. Ha estat així quan l'estratègia ha anat acompa-

nyada d'una clara política destinada a aconseguir una imatge de la destinació especialitzada i clara que l'ha convertida en "el lloc on s'ha d'anar". En aquests casos, normalment, s'ha aconseguit incorporar nous segments de demanda a la destinació. Hi ha diferències significatives, tanmateix, entre les destinacions que s'han especialitzat a través d'una línia de productes que no precisa de la urbanització, com és el cas de l'Estartit a través de les activitats nàutiques (Mundet, 1998), i les que han generat equipaments que, a través de la urbanització, han propiciat la transformació efectiva del model territorial de la destinació, com és el cas de Salou amb Port Aventura.

A la taula 6 es poden observar alguns equipaments i activitats que han desenvolupat, en la línia de la diferenciació, les 20 primeres destinacions turístiques catalanes. Val a dir, continuant amb l'argumentació, que els equipaments tendeixen a generar per ells mateixos o com a efecte induït processos urbanitzadors i, per tant, de nova ocupació de sòl, mentre que les activitats impliquen generalment la creació de noves iniciatives recreatives a partir de la posada en valor del patrimoni. Finalment, els esdeveniments, al mig del quadre, solen ocasionar la creació de nou patrimoni intangible. El desenvolupament d'activitats vinculades al patrimoni es pot associar també amb l'estratègia de la sostenibilitat. Tanmateix, excepte en casos molt concrets, la seva capacitat de transformació del caràcter de la destinació és limitada.

Taula 5 Desenvolupament d'activitats nàutiques en una selecció de les principals destinacions turístiques litorals catalanes

	Costa	Xàrter	Vela	Windsurf	Creuers	Submarinisme	Esquí	Motos	Parasalling	Caiaç	Ski-bus
Lloret de Mar	Costa Brava										
Salou	Costa Daurada										
Santa Susanna	Maresme										
Tossa de Mar	Costa Brava										
Roses	Costa Brava										
Cambrils	Costa Daurada										
Castell-Platja d'Aro	Costa Brava										
Blanes	Costa Brava										
Sitges	Garraf										
Pineda de Mar	Maresme										
St. Feliu de Guíxols	Costa Brava										
Torroella de Montgri	Costa Brava										
el Vendrell	Costa Daurada										
Cadaqués	Costa Brava										
Castelló d'Empúries	Costa Brava										
Castelldefels	Garraf										

Font: Elaboració pròpia a partir d'informació proporcionada pels patronats de turisme i planes web de cada municipi.

Taula 6 Elements de diferenciació de les 20 primeres destinacions turístiques litorals catalanes

	Costa	Equipaments							Activitats					
		Golf	Pitch & Putt	Port esportiu	Parcs aquàtics	Parcs d'oci	Termalisme	Esdeveniments	Esports nàutics	Patrimoni cultural	Patrimoni natural	Excursionisme	BTT	Hípica
Lloret de Mar	Costa Brava	1	2		1			2				3	1	
Salou	Costa Daurada				1	Temàtic		2						
Calella	Maresme							7				-		
Santa Susanna	Maresme							3				2	-	
Tossa de Mar	Costa Brava							1					-	
Roses	Costa Brava				1		1	1				-		
Vila-seca	Costa Daurada				1	Aquàtic	1	2						
Malgrat de Mar	Maresme													
Cambrils	Costa Daurada		1					-				6	-	
Castell-Platja d'Aro	Costa Brava	2	1		1			3				5	-	
Blanes	Costa Brava							1				5	1	
Sitges	Garraf	1						2						
Pineda de Mar	Maresme											4	-	
St. Feliu de Guíxols	Costa Brava							5				2	-	
Torroella de Montgrí	Costa Brava							8				10	4	
el Vendrell	Costa Daurada		1				1					3		
Calafell	Costa Daurada	1						1						
Cadaqués	Costa Brava											-		
Castelló d'Empúries	Costa Brava											-	-	
Castelldefels	Garraf	1										3	-	

¹ Nombre d'equipaments, esdeveniments o activitats.

* No consta el nombre d'esdeveniments o activitats disponibles amb format de producte.

Font: Elaboració pròpia a partir d'informació proporcionada pels patronats de turisme i les pàgines web de cada municipi.

L'estratègia de la sostenibilitat s'orienta, finalment, en un doble sentit. En primer lloc, la instal·lació d'instruments de control ambiental a les destinacions (Vera Rebollo i Baños, 2000). N'és un exemple la participació de determinades destinacions turístiques en xarxes de municipis sostenibles (Tossa de Mar, per posar un cas) o la inclusió de Roses a la categoria *municipi sostenible* de la Secretaria d'Estat de Comerç i Turisme per facilitar l'obtenció de la verificació ambiental EMAS a escala municipal. En segon lloc, i de manera més significativa des d'un punt de vista tàctic, aquesta estratègia passa per l'aprofitament dels valors i els recursos que donen identitat a la destinació com, per exemple, l'aposta per desurbanitzar el litoral mitjançant la compra i l'expropiació de finques a la Pineda de Vila-seca. Tanmateix, encara està per veure el potencial de les accions derivades d'una estratègia com aquesta per a la millora de la gestió sostenible de les destinacions turístiques.

Es tracta, de fet, d'una estratègia que pot ocasionar línies de producte (relacionades amb la cultura, la natura i l'activitat) que poden contribuir de manera decisiva a generar negoci turístic al litoral, ajudar a la seva diferenciació i facilitar la seva protecció. El principal problema és que són modalitats de producte escassa-

ment estructurades d'una manera global. Això té com a conseqüència una capacitat limitada d'estimular processos de canvi i de transformació de les destinacions i, més important encara, de les expectatives dels seus agents. Tanmateix, la seva demanda es troba en una situació de creixement estable. Respecte a la cultura hi ha el problema afegit de l'escàs patrimoni monumental de primer nivell que es troba a les destinacions característiques de sol i platja i, paradoxalment, l'escàs interès que han rebut fins al moment les qüestions de caràcter etnològic i paisatgístic com a referents culturals per a la creació de productes específics. Hi ha, és clar, excepcions com la ciutadella ibèrica de Calafell o les ruïnes d'Empúries. Tanmateix, hi ha múltiples oportunitats no aprofitades com la tradició marinera o la relacionada amb la pesca, els usos de l'aigua (amb una iniciativa significativa com és la rehabilitació del Molí de les Tres Eres a Cambrils) i la recuperació del patrimoni amb finalitats de formació informal. La gastronomia mereix, en aquest context, un capítol a part, amb iniciatives ben consolidades tant a la Costa Brava com a la Costa Daurada.

Diferentment, l'ús del patrimoni natural per a la creació de productes turístics en destinacions consolidades

es vincula normalment a la posada en valor de determinats recursos del seu entorn immediat i l'entrada en funcionament d'empreses d'activitats recreatives. Normalment implica l'adequació d'instal·lacions i itineraris, la intervenció sobre el territori, la preservació d'entorns lliures i la protecció dels valors naturals i, en definitiva, la creació d'empreses de turisme actiu. La manca de professionalització i visió turística de la gestió de la protecció de l'espai i de la comprensió de la necessitat de fer-hi inversió, són unes de les principals limitacions que ha ocasionat que els resultats fins al moment hagin estat migrats. Això és el que passa, per exemple, a l'entorn natural de Roses (Donaire, 2000). Amb un entramat complex d'edificacions en urbanitzacions disperses, el municipi té el 88% del seu territori classificat com a no urbanitzable i està circumdat per dos parcs naturals: Els Aiguamolls de l'Empordà i el Cap de Creus, més el Paratge Natural de l'Albera. La indefinició de les estratègies d'ús públic per part dels gestors dels espais condiciona el seu aprofitament turístic i, per tant, que els agents percebin la bondat de la protecció en termes de competitivitat turística. No cal dir que, relacionades estretament amb l'ús turístic del patrimoni natural, es desenvolupen diverses línies de producte relacionades amb l'activitat, com senderisme, hípica i passeigs eqüestres, i ciclisme de muntanya, entre altres.

2 L'abast dels instruments per a un turisme litoral sostenible

Els principals problemes que ha ocasionat el procés de desenvolupament turístic del litoral deriven de la condició urbana del model dominant d'implantació (Gormsen, 1997). En concret:

–L'ocupació de la franja litoral i, especialment, de la línia de costa per infraestructures, equipaments i edificacions. Es tracta d'una ocupació que sovint no ha tingut en compte ni la vocació ni les característiques del territori i que, més enllà de la transformació del paisatge i de l'alteració de les estructures territorials, ha generat riscos, ha originat l'erosió, la degradació i la compactació del sòl (especialment preocupant a la Costa Daurada) i ha modificat la pròpia dinàmica litoral. En aquest mateix sentit, a part de la pròpia urbanització turística (amb problemes diferenciats als espais de costa baixa i de costa alta), la línia de costa s'ha vist alterada amb la localització de 19 ports esportius, 5 embarcadors,

3 marines i 17 dàrsenes esportives que afecten directament la dinàmica litoral. És coneguda, com a efecte induït d'aquest procés, la pèrdua de biodiversitat terrestre i marina (generalitzada als espais de màxima urbanització turística i simbolitzada en un i altre àmbit per la desaparició de sistemes de dunes i de les prades de posidònia).

–La recepció al medi marí d'emissions de residus generats pel turisme, però també per altres activitats residencials, industrials i productives en general. Tot i això, la millora substancial del sistema de sanejament català durant els darrers 20 anys ha permès de minimitzar radicalment l'impacte de les emissions al mar de residus líquids. De tota manera, s'ha de reconèixer l'alteració dels ecosistemes terrestres i marins (amb afectacions concretes significatives en relació amb usos recreatius específics, com és el cas de les illes Medes).

–La freqüentació de la costa per a usos recreatius i, fonamentalment, per al bany. Aquesta pressió es caracteritza, fonamentalment, per les seves intensitat i estacionalitat. Cal tenir en compte, des d'aquest punt de vista, que una part significativa de les platges de Catalunya estan potencialment saturades. Tant és així, per exemple, que la superfície de zona activa i de repòs de les platges de Salou té una capacitat màxima per a 29.034 persones amb un nivell de confort acceptable, mentre que la demanda potencial d'ús durant el mes d'agost és de cinc vegades aquesta capacitat. D'altra banda, tal com s'ha vist, cal no passar per alt que les activitats recreatives *off-shore* estan en fase d'expansió a Catalunya a través del desenvolupament de centres d'activitats marines i estacions nàutiques a més dels tradicionals ports esportius.

Enfront a aquesta situació, l'*Agenda 21* per al sector de viatges i turisme (publicada l'any 1995 per l'OMT, la WTTC i l'EC) indica que el turisme sostenible s'ha d'orientar a garantir la integritat cultural, el progrés ecològic essencial, la diversitat biològica i els sistemes de vida. El mateix any 1995, la Carta del Turisme Sostenible aprovada a Lanzarote considera el desenvolupament sostenible aplicat al turisme com el resultat de la gestió global dels recursos de manera que s'asseguri la seva durabilitat. Des d'aquest punt de vista i tenint en compte la necessitat de renovació del model turístic del litoral català, el concepte de sostenibilitat es converteix en sinònim del més conegut i demandat de competitivitat a mig i llarg termini. Això significa, entre altres qüestions, que cal plantejar com a objectius:

–La planificació estratègica, flexible, concertada i integrada dels usos turístics i no turístics del litoral, utilitzant els instruments disponibles (en particular els sistemes de Planificació i Gestió Integrada del Litoral) i considerant les exigències que el propi teixit empresarial turístic i les administracions locals implicades poden fer en matèria de control ambiental. En aquesta planificació caldrà tenir en compte els altres sectors d'activitat econòmica que també fan un ús intensiu de la franja litoral i que influeixen de manera directa (en especial en un país tan complex com Catalunya pel que fa a localització dels usos del sòl) en les pròpies condicions de desenvolupament de l'activitat, en particular les ciutats, les instal·lacions portuàries comercials i industrials, les aglomeracions industrials –en particular la petroquímica de Tarragona– i, a un altre nivell, els espais d'agricultura intensiva litoral.

–La consideració de la qualitat ambiental de les destinacions –amb la participació de totes les empreses que s'hi localitzen– com a factor clau de la seva capacitat competitiva i, per tant, la necessitat d'establir com a focus de gestió fonamental de les destinacions una estratègia que passi pel control de l'estat dels indicadors de qualitat ambiental i que tingui com a conseqüència la preservació del paisatge, els espais lliures i la biodiversitat.

–La diferenciació adequada de les oportunitats, les necessitats, els límits i els riscos del desenvolupament del turisme en cada tram del litoral català segons les seves característiques tant des del punt de vista del caràcter de la destinació com des de la seva major o menor fragilitat. És important, en aquest sentit, facilitar la concentració dels establiments d'allotjament turístic, afavorir la creació de teixits urbans allà on ara hi ha només ocupació edilícia del sòl, promoure la renovació de les estructures urbano-turístiques i dels establiments d'allotjament ja existents i promoure l'exclusió dels sòls fins ara no ocupats de nous processos d'urbanització turística del litoral sigui quina sigui la seva qualificació urbanística.

–La renovació del model de creixement turístic convencional abandonant el sistema de creixement residencial, que té com a principal conseqüència l'ocupació indiscriminada de sòl i generant, com a vector de qualificació fonamental de l'activitat turística, productes de contingut recreatiu que s'adaptin a les noves demandes del mercat, que arrelin en la valoració de la singularitat i la identitat territorial i que facilitin l'increment de despesa dels turistes de

manera que, per al sosteniment econòmic del model, no calgui propiciar el creixement de la magnitud de la demanda –i de l'oferta– turística (Leira i Quero, 1991).

Un dels grans reptes de la societat catalana és aconseguir incorporar de manera plena el factor ambiental a la dinàmica turística del litoral català amb la participació dels diferents nivells de l'Administració, els agents promotors del desenvolupament turístic, els ciutadans que en són beneficiaris en termes de treball i de benestar, i els propis turistes. La incorporació de pràctiques sostenibles ha de plantejar-se, de tota manera, de forma diferent segons si es tracta de destinacions litorals madures o en fase de reestructuració, espais residencials vacacionals de caràcter suburbà, destinacions emergents en modalitats turístiques litorals específiques com les associades a activitats marines i nàutiques o zones litorals qualificades com a espai natural o d'interès natural. Es diferencien, en aquest sentit, les destinacions consolidades, els espais residencials de vacances; els centres d'activitats marines, i els espais d'interès natural (taula 7).

–*Destinacions consolidades.* Convé articular-hi instruments que vinculin la sostenibilitat a la forma urbana a través de la rehabilitació del teixit urbà construït, el control de les tipologies edificatòries, la desurbanització d'àrees específiques i el disseny de visuals paisatgístiques. En segon lloc, convé incorporar-hi pràctiques ambientals que impliquin la recuperació i la restauració d'àrees degradades, la protecció de les àrees amb valor ecològic i paisatgístic i la millora dels indicadors de qualitat ambiental. Finalment, les destinacions consolidades han de promoure el desenvolupament d'activitats recreatives de base territorial a través de la recuperació dels escenaris del paisatge tradicional i de la valoració productiva pública i privada dels recursos ambientals.

–*Espais residencials de vacances.* Els instruments que cal establir haurien de tendir a la implantació d'un model propi d'urbanisme de vacances amb retribucions al paisatge, compactació dels desenvolupaments i defensa del territori com a element d'identitat. Això hauria de permetre, en definitiva, ordenar el creixement i dotar les localitats de contingut recreatiu. Amb aquesta finalitat cal articular mesures de cara a la correcció dels dèficit heretats, la recuperació del patrimoni local, i la creació d'un model d'urbanisme vacacional que tingui en compte trames, densitats, espais lliures, serveis mínims,

relacions interterritorials i funcions productives.

–*Centres d’activitats marines.* Les destinacions que s’estan especialitzant en el desenvolupament d’activitats recreatives *off-shore* han de vetllar no només pel compliment de les regulacions tècniques associades a cada activitat i per les normatives que afecten la seguretat dels seus usuaris, sinó que, molt especialment, han d’establir un sistema de regulacions ambientals específiques que impliqui detalls com la prohibició del vessament de productes químics o plàstics al mar, la gestió dels residus *on-shore*, el compliment de límits de velocitat, la minimització d’activitats que puguin perturbar la vida animal, la prohibició de qualsevol activitat de caça i recol·lecció, etc. Amb aquesta finalitat, caldrà determinar la capacitat de càrrega dels ambients marins per a diferents èpoques de l’any i establir quotes d’ús que, en casos de molta pressió o d’espais protegits sotmesos a freqüentació han d’implicar l’establiment de sistemes de permisos i de recaptació de taxes.

usos recreatius que es poden fer en àrees que no han estat subjectes encara a desenvolupament turístic malgrat que siguin zones on hi ha molta gent.

Cal tenir en compte, finalment, que per promoure la seva incorporació, les estratègies de sostenibilitat s’han de centrar, programar i aplicar fonamentalment al nivell local encara que no només amb l’impuls decidit dels propis agents locals, sinó també amb la implicació, el compromís i el finançament de la resta de nivells administratius. No cal insistir, d’altra banda, en la necessitat de promoure usos sostenibles dels recursos hídrics i energètics i dels residus que genera l’activitat mantenint com a primera prioritat la minimització del consum en el cas de l’aigua i l’energia i de la producció en el cas dels residus. En aquesta línia, l’actuació de les administracions públiques hauria de ser modèlica per tal de tenir un efecte de demostració i d’autoritat sobre la resta d’agents. Un exemple en aquest sentit fa referència a l’ús públic de l’aigua a les destinacions consolidades.

Taula 7 Instruments que cal aplicar per a la protecció del litoral segons les modalitats turístiques

Destinacions consolidades	Espais residencials de vacances
<p>Millora de la forma urbana Incorporació de pràctiques ambientals Desenvolupament d’activitats recreatives de base territorial</p>	<p>Correcció de dèficit Recuperació de patrimoni Creació d’un model d’urbanisme vacacional</p>
Centres d’activitats marines	Espais d’interès natural
<p>Regulacions ambientals específiques Quotes d’ús Permisos i taxes</p>	<p>Protecció de l’espai natural Restriccions al desenvolupament Regulació temporal dels usos recreatius</p>

–*Espais d’interès natural.* En cas que s’opti per l’activació del turisme, als espais d’interès natural del litoral català cal articular-hi un model diferencial de desenvolupament que s’adreci a nous mercats a través de la generació de productes específics amb alt valor territorial i ambiental i, per tant, econòmic. Aquest objectiu passa per la protecció efectiva de les condicions ambientals dels espais naturals de la costa catalana (incloent els que encara no tenen una figura específica de protecció), l’establiment de restriccions a les formes de desenvolupament i de codis pel que fa a formes, textures, materials i colors, i la regulació temporal i espacial (fins a l’exclusió) dels

2.1 Estratègies que cal desenvolupar

La incorporació plena de la sostenibilitat en la dinàmica del turisme litoral català passa per l’aplicació d’un conjunt d’instruments que facilitin la compatibilitat ambiental de l’activitat tenint en compte el seu nivell de desenvolupament actual en conjunt i per a cada tram de litoral en concret; que es comprometin amb la viabilitat econòmica a mig i llarg termini de les destinacions i els establiments turístics, i que reforcin l’equilibri territorial a través de sistemes de compensació entre àrees en funció de la vocació i el paper que cadascuna d’elles pot exercir en el sistema turístic del li-

toral català. S'entén que, per avançar en aquesta línia, hi ha eines fonamentals que cal aplicar necessàriament en qualsevol cas, així com instruments d'interès sectorial en funció de les característiques de la destinació. Finalment, hi ha també altres instruments específics de caràcter normatiu, financer, informatiu, educatiu i de recerca. El desenvolupament d'un sistema d'indicadors per a l'avaluació del nivell de sostenibilitat de les destinacions turístiques és fonamental per millorar la seva qualitat ambiental. Algunes organitzacions, entre les quals l'OMT, el World Tourism and Travel Environment Research Centre i la pròpia Unió Europea, han impulsat algunes iniciatives en aquest sentit que convindria contrastar i homologar. El sistema d'indicadors hauria d'incloure informació referida a paisatge, biodiversitat, nivells de contaminació i qualitat dels elements del sistema ambiental, densitat urbana, accessibilitat i infraestructures bàsiques.

L'ordenació del territori ha de tenir un paper fonamental en la gestió sostenible del turisme litoral. S'ha d'entendre l'ordenació del territori com a una eina de garantia de la qualitat ambiental de les destinacions i un catalitzador de l'acció ambiental dels agents que participen en l'activitat. La seva concreció en plans d'ús i de gestió ha de permetre:

- 1) proposar només els usos que el territori pugui suportar en funció de les seves condicions ambientals, econòmiques i socials;
- 2) establir límits al creixement, en especial en els sectors amb major vulnerabilitat;
- 3) posar en valor els recursos localitzats al territori;
- 4) dissenyar no només la forma física de l'espai, sinó també el seu funcionament en particular en tot allò que fa referència a la viabilitat, la mobilitat i la gestió dels fluxos;
- 5) ordenar positivament el sòl sostret a la urbanització;
- 6) preveure l'impacte ambiental de les propostes de localització d'activitats;
- 7) incorporar criteris ambientals als principis de planificació, les normes urbanístiques i les normes de gestió de la construcció.

És important que aquest instrument s'apliqui a escala intermèdia i, a poder ser, potenciant la cooperació intermunicipal no només en termes de diagnosi, sinó de la pròpia gestió del planejament.

Per tal que l'ordenació del territori pugui complir de manera eficient amb la funció encomanada de garan-

tir i catalitzar la qualitat ambiental de les destinacions existeixen, subsidiàriament, dos altres instruments bàsics:

–*Les auditories ambientals.* A Catalunya, a partir de l'elaboració de les Agenda 21 Local com a modalitat de planificació estratègica que permet avançar en el camí del desenvolupament sostenible, s'ha anat generalitzant la realització d'anàlisis rigoroses de l'estat ambiental del territori (normalment a escala municipal). Les auditories ambientals, que donen contingut a la primera fase de les Agenda 21 Local, permeten obtenir informació detallada en tres grups d'aspectes d'importància cabdal: a) estructurals com els usos del sòl, la mobilitat, el medi natural i la biodiversitat; b) vectorials com el cicle de l'aigua, el dels residus o el de l'energia, i c) episòdics com els riscos de caràcter ambiental que suporta cada territori. Tot i que normalment es realitzen a escala municipal, pel que fa al turisme convindria que les auditories ambientals es desenvolupessin d'acord amb les destinacions reals, és a dir, en un nivell supramunicipal.

–*L'avaluació de la capacitat de càrrega.* Es tracta d'un instrument que té com a finalitat l'establiment del límit de freqüentació recreativa i turística acceptable per a un territori. Depèn en bona mesura de la capacitat de gestió de cada destinació en funció de la seva tipologia i de la fragilitat del medi on està assentada. La combinació de criteris físico-ecològics, econòmics, socials i culturals permet incorporar al model la satisfacció del turista i del resident de manera que la capacitat màxima d'una destinació no és estàtica i unívoca, sinó que depèn de les condicions que imposa el context social, tècnic i econòmic en el qual s'insereix. La tècnica d'avaluació de la capacitat de càrrega dona un ordre de magnitud que, encara que poc i mal utilitzat a la pràctica, hauria de permetre establir les dimensions del projecte turístic per a una destinació a mig termini.

2.2 Instruments d'actuació

El paper de les polítiques és fonamental, tant en la mesura que poden afectar les condicions de desenvolupament de les destinacions (vegeu, en aquest sentit, Montfort, 2000) com tenint en compte que han de permetre regular la implantació de l'activitat en un marc de conflicte que pot anar des de l'emergència d'espais

d'urbanització difusa fins a la recreació de les condicions característiques dels espais naturals. En qualsevol cas, les polítiques haurien de servir per fonamentar, per a les destinacions turístiques litorals madures, l'aplicació de sistemes de Gestió Integrada de la Qualitat com els que promou des de 1999 la Unitat Turisme de la Comissió Europea. En aquesta línia, per tal d'assegurar, amb les dimensions i l'abast adequat, la realització d'estratègies que permetin conciliar activitats turístiques i protecció del territori i dels seus valors ambientals i culturals, cal desenvolupar instruments d'actuació específics a diferents nivells. En concret, es pot pensar en instruments de les següents característiques:

Normatius

- 1) Conèixer i aplicar rigorosament les fórmules jurídiques de protecció activa del litoral existents i els protocols en matèria de protecció del medi litoral, biodiversitat i gestió sostenible del desenvolupament encara que no hagin estat traslladats en forma de llei.
- 2) Establir les característiques del creixement de les destinacions a través de l'establiment de quotes segons modalitats i de la concertació d'acords amb els operadors per tal que la generació de noves places signifiqui la desaparició o la reforma de places obsoletes.
- 3) Exigir el compliment obligatori de Programes o Sistemes de Gestió Ambiental per part dels grans equipaments turístics o recreatius (ports esportius, camps de golf, complexos hotelers, etc.).
- 4) Generalitzar les AIA per a tots els projectes turístics.
- 5) Regular les activitats nàutiques i esportives *off-shore* en espais litorals sensibles.
- 6) Limitar l'ús dels vehicles privats a les destinacions a través de la imposició de taxes, la supressió d'aparcaments, la creació de zones peatonals i de vialitat per a sistemes no motoritzats i l'organització d'un sistema de transport públic eficient.

Financers

- 1) Donar a conèixer els costos reals i potencials de la gestió pública del turisme i les aportacions dels sectors implicats per tal de, a través de la transparència, promoure el compromís dels agents cap a un millor sistema de finançament de l'activitat i, en particular, de la seva gestió ambiental.
- 2) Establir mecanismes de finançament de la gestió ambiental de les destinacions turístiques a partir de la combinació de sistemes a escala regional i local sense alterar l'actual marc impositiu.
- 3) Fer aflorar el parc d'allotjaments turístics que es comercialitza de manera opaca al mercat directament, a

través d'operadors en origen o a l'empara de la legislació d'arrendaments urbans, de manera que sigui possible incrementar la recaptació de les destinacions turístiques d'acord amb el sistema de tributs existent.

4) Establir un sistema de taxació que permeti gravar de manera més adequada l'ús dels recursos locals i el funcionament de les infraestructures i els equipaments de gestió ambiental per part de la població no resident ja siguin turistes allotjats en establiments comercials com residents en habitatges secundaris i apartaments (que és la modalitat d'allotjament majoritària al litoral català i la que més problemes genera en termes de consum de recursos).

5) Adquirir sòl al litoral com a mecanisme de protecció o d'intervenció.

6) Millorar el finançament de les hisendes locals per tal de sostreure-les de la dependència dels processos de producció de sòl.

Informatius

1) Informar els turistes potencials, en origen, sobre la preocupació ambiental de les destinacions i les accions de millora de la qualitat ambiental que s'hi han desenvolupat.

2) Crear una etiqueta de qualitat per a empreses i destinacions que facin un ús sostenible dels recursos.

3) Donar a conèixer l'existència de programes de finançament d'activitats de gestió ambiental com, per posar un exemple, el Proyecto Municipio Verde.

4) Difondre, a través de fullets i material d'exposició, informació sobre el medi ambient i la cultura de les destinacions als establiments turístics.

5) Promoure cursos d'educació continuada sobre turisme litoral i medi ambient per a gestors públics i privats d'activitats turístiques.

6) Desenvolupar centres d'interpretació del medi litoral que facin especial incidència en les relacions que s'estableixen entre el sistema natural i els efectes de l'activitat turística.

Recerca i desenvolupament

1) Elaborar mapes de vulnerabilitat, vocació, capacitat de càrrega turística i riscos del litoral català.

2) Establir límits ecològics i definir estàndards de qualitat, d'ús i de gestió dels recursos ambientals a cada tram de litoral segons les seves característiques físiques i la tipologia de destinacions que s'hi localitzen.

3) Fer recerca en matèria d'indicadors de sostenibilitat segons els tipus de destinacions i d'entorns territorials.

4) Elaborar unes directrius d'ordenació territorial del turisme al litoral de Catalunya.

- 5) Conèixer la satisfacció dels clients i dels visitants en relació amb les condicions ambientals de la destinació.
- 6) Dur a terme sistemes d'informació geogràfica com a útil per a la gestió i el control de la qualitat ambiental de les destinacions.

3 Conclusions

Al litoral català hi coexisteixen, malgrat la seva genealogia comuna durant la fase d'expansió característica de la primera revolució turística de masses, diversos models de turisme i diferents tipus d'implantació de l'activitat. De fet, l'experiència del litoral català ha estat un dels resultats possibles d'un fenomen de més gran abast, evolutiu pel que fa als seus eixos dominants i altament sotmès als gustos de la població, que necessita, en aquests moments, resituar-se (vegeu Lanquar, 2001). No es pot oblidar, en aquest sentit, que els turistes que s'adrecen al litoral català –catalans i de la resta d'Espanya inclosos– han estat protagonistes d'un procés de canvi social i cultural al qual el temps de lleure ha passat a ser fonamental i l'existència de formats, continguts i realitats per omplir aquest temps de lleure és quotidiana. Hi ha hagut, de fet, els darrers anys, múltiples propostes de designació d'aquest procés de canvi, que s'ha intentat entendre sota el prisma de paradigmes com el postfordisme o el postmodernisme i qualificar en termes de societat post-industrial o societat de la informació.

En aquest context de canvi, una part significativa dels trams del litoral català no estan preparats convenientment per afrontar les exigències que reclamen els turistes de la generació del lleure, la formació informal i el repòs. D'aquí que, de no actuar proactivament, és possible que alguns trams turístics del litoral català esdevinguin espais marginals en termes de captació de valor o es vagin transformant, com de fet sembla que ja ha començat a passar a la Costa Brava (Oliver, 2004), en espais merament residencials. Davant d'això s'han iniciat algunes polítiques de millora especialment a escala local i amb escassa dotació de recursos que, malgrat les seves intencions, es caracteritzen per un nivell d'estructuració limitat i, per tant, amb una capacitat d'impacte també limitada. Està clar, d'altra banda, tal com argumenta Pié (2004), que més enllà de l'objectiu de mantenir el funcionament turístic de l'espai hi ha altres alternatives no continuïstes per a determinats trams del litoral català que passen per l'articulació, a través de l'urbanisme, d'una nova di-

mensió social, econòmica i cultural per a les destinacions que permeti la transformació dels espais turístics en ciutats amb residència permanent i diversitat d'activitats.

És en aquest context que s'ha plantejat, s'ha argumentat i s'han establert els mecanismes pels quals la protecció territorial, ambiental i paisatgística pot ser un element clau per assegurar la competitivitat de les destinacions turístiques catalanes que tinguin vocació de continuar sent-ho i la seva centralitat en el sistema turístic del Mediterrani. S'entén, des d'aquesta perspectiva, el paisatge i el territori com a recurs turístic que no solament cal preservar, sinó que també cal posar en valor per mitjà d'eines d'intervenció que n'assegurin la seva integració territorial i productiva ja sigui amb projectes urbans o també mitjançant la seva incorporació a les noves oportunitats de negoci turístic que es desenvolupin. Aquesta és una visió activa del paisatge i del territori que obliga la gestió urbanística com a instrument per obtenir espais lliures per al gaudi de turistes i residents, així com a l'elaboració de propostes de producte recreatiu que tinguin en compte els valors patrimonials del territori i les expectatives de la demanda de descobrir-los. No es pot oblidar, tal com informa Nogué (2004), que un de cada dos turistes europeus considera el paisatge una variable rellevant a l'hora de triar les seves vacances.

Tot plegat significa, d'altra banda, que, a partir de la consolidació de les diferents estratègies que cal aplicar, cada vegada serà més oportú identificar diferents models al litoral turístic, de vacances i recreatiu català. Models que tot i no ser idèntics poden ser igualment d'èxit en un o altre cas i que, en general, estaran vinculats estretament a les condicions de partida del lloc (tant pel que fa a equipaments turístics i recreatius com respecte a condicions culturals i ambientals) i a les opcions que vagin consolidant els agents empresarials sobre els segments de demanda que volen captar. Tanmateix, les inèrcies que han generat l'elevada ocupació del territori condicionen aquest procés. D'aquí la necessitat de ser, ara per ara, extremament acurats per tal de no hipotecar encara més la millora de les destinacions catalanes en aquest nou marc. Actuar proactivament en el sentit d'atribuir al territori i a la seva preservació un paper central pot donar, en canvi, un nou joc a les destinacions que s'hi comprometin.

Queden, evidentment, temes oberts. El principal condicionant és que, d'una manera o d'una altra, el litoral

seguirà sent la principal destinació dels europeus. Des del punt de vista del model clàssic consolidat amb la primera revolució del turisme, a Catalunya les principals dificultats per al canvi de model són que el preu continua sent determinant i que no és possible competir en costos i en ritme de recuperació de la inversió respecte a d'altres destinacions emergents. El nivell de control del canal de comercialització per part dels operadors és crític, en aquest context, de cara a la transformació efectiva de les destinacions. D'aquí la importància d'estratègies que tenen com a objectius la creació d'elements de diferenciació sobre la base de

la seva identitat territorial. No només doten de contingut l'experiència, sinó que, afegint valor, faciliten precisament la disminució de la intensitat del control dels operadors. No cal dir, finalment, en aquest context, que el repte de les administracions és també crucial no només als efectes de regular la implantació de l'activitat en un marc que afavoreixi la sostenibilitat de les destinacions, sinó també, especialment, propiciant formes de gestió pública integrades i participatives i revertint a l'activitat els recursos que necessita per millorar el seu funcionament.

Bibliografia

- Agarwal, S. (2002); "Restructuring seaside tourism. The resort lifecycle", *Annals of Tourism Research*, 29 (1), pàgs. 25-55.
- Antón, S. (2001); "Les estratègies del turisme litoral català", *IV Congrés de Turisme de Catalunya. El futur del turisme de litoral a Catalunya*, Girona, ponència inèdita.
- Antón, S. (2004); "De los procesos de diversificación y cualificación a los productos turísticos emergentes. Cambios y oportunidades en la dinámica reciente del turismo litoral", *Papeles de Economía Española* (en prensa).
- Busquets, J. et al. (2003); *Les formes urbanes del litoral català*, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- Clegg, A. i S. Essex (2000); "Restructuring in Tourism: accommodation sector in a Major British Coastal Resort", *International Journal of Tourism Research*, 2, pàgs. 77-95.
- Cuvelier, P. (2000); "La fin du tourisme fordiste", *Espaces*, 177, pàgs. 32-37.
- Donaire, J. A. (2000); "Roses", *La actividad turística española en 1999*, AECIT, Madrid, pàgs. 482-487.
- Donaire, J. A. i L. Mundet (2001); "Estrategias de reconversión turística de los municipios litorales catalanes", *Papeles de Turismo*, 29, pàgs. 51-65.
- Essex, S. J. i G. P. Brown (1997); "The emergence of Post-Suburban landscapes on the North Coast of New South Wales: A Case Study of Contested Space", *International Journal of Urban*.
- González, F.; S. Guasch, i L. Beas (2004); "Los turistas del litoral catalán, una aproximación en base a la evolución estructural de la oferta de alojamiento, 1991-2001", *Cuadernos de Geografía* (en prensa).
- Gormsen, E. (1997); "The impact of tourism on coastal areas", *GeoJournal*, 42, (1), pàgs. 39-54.
- Lanquar, R. (1997); "El turisme mediterrani revisat: nous actors, nous reptes", *Estudis de Turisme de Catalunya*, 9, pàgs. 4-10.
- Leira, E i D. Quero (1991); "Otra práctica de la urbanización turística", *Geometría*, 12, pàgs. 2-11.
- Mass, W. (2000); "Costa Ibérica", En: *Costa Ibérica. Hacia la ciudad del ocio*, ACTAR, Barcelona.
- Mateu, J. (2002); "Què fer per augmentar l'èxit en el mercat: la visió del touroperador".
- Monfort, V. M. (2000); *Competitividad y factores críticos de éxito en la 'Hotelería de litoral'*, Fitur, Madrid.
- Mundet, L. (1998); *L'evolució dels models de turisme litoral. El Regne Unit, la Costa Brava i Cuba*, Universitat de Girona, Girona. Tesi doctoral inèdita.
- Nogué, J. (2004); "La transformació del territori i del paisatge de la Costa Brava (1956-2003). Situació actual i propostes d'actuació", *III Debat Costa Brava*. Ponència inèdita.
- Oliver, J. (2004); "El model turístic de la Costa Brava a l'inici del s. XXI: estació d'enllaç o final d'etapa?", *III Debat Costa Brava*, ponència inèdita.
- Perelli, O. (2002); "Ordenación territorial y turismo", *Economistas*, 92, pàgs. 55-66.
- Piè, R. (2004); "Ara toca fer ciutat", *III Debat Costa Brava*, ponència inèdita.
- Porras, G. (2000); "La política turística española: retos y respuestas", *La actividad turística española en 1999*, AECIT, Madrid, pàgs. 191-200.
- Valls (1999); "Innovar en turismo y ocio: públicos cambiantes, nuevas satisfacciones, nuevos productos, nuevos métodos de gestión de las empresas", *VIII Simposio Internacional de Turismo*, ESADE, Barcelona.
- Vera, J. F. i V. M. Monfort (1994); "Agotamiento de modelos turísticos clásicos. Una estrategia territorial para la cualificación: la experiencia de la comunidad valenciana", *Estudios Turísticos*, 123, pàgs. 17-45.
- Vera, J. F.; F. López; M. Marchena, i S. Antón (1997); *Análisis territorial del turismo*, Ariel, Barcelona.

